

ղուանք թէ որ տէրը աղէկ աչք չունենայ երկրին վրայ ու հոգ չընէ, երկիրը ամենեւին չաղէկնար, մանաւանդ թէ օրէ օր կը գէշնայ. վասն զի գործաւորին փոյթը չէ երկրին գէշնալը կամ աղէկնալը, երբոր ինքը իր աշխատանքին վճարքը կ'առնէ :

— Ինչպէս կ'ըլլար թէ որ ամէն մարդ ինքը բանեցընէր իր երկիրը, ու բոլոր վաստակն ալ ինքը առնէր :

— Երբ տարակոյս չկայ որ մէկը եթէ կարենար ինքը մշակել իր երկիրը, բոլոր եկամուտն ու վաստակը իրեն կը մնար. որով թէ ինքը կը հարուստնար, և թէ երկիրը աղէկ կը մշակուէր: Իայց աս բանիս յաջողիլը գրեթէ անկարելի է հիմակուան ատենս. վասն զի ստրկի տէր կամ երկրի տէր մարդիկը հիմա ընդհանրապէս փափուկ մեծցած, ու պարապ և հանգիստ կեանքի վարժած ըլլալով, չեն կրնար երկրագործութեան աշխատանքներու դիմանալ: Իսկ աղքատ գործաւորները երբոր երկրի տէր ըլլան, ու բոլոր վաստակը իրենք առնուն, շատ դժուար բան է որ իրենց չափաւորութեանը մէջ մնան. հապա կըսկսին կամաց կամաց փափկուլթեան՝ դատարկութեան ու հանգստութեան ետեւէ ըլլալ: Եւ բաներս Եւրոպացիք տեղ տեղ փորձով ալ իմացան, ու տեսան որ ճշմարիտ է միշտ ան խօսքը, թէ որ և իցէ արհեստի և գործողութեան մէջ աղէկ պէտք է զգուշանալ այնպիսի երեւակայութիւններէ որ վեր 'ի վերոյ մտածելով շատ օգտակար ու շահաւոր բաներ կը կարծուին, բայց իրօք անանկ չեն, և փնասակար ալ կ'ըլլան :

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Ո՛րչին՝ էմ Դիւան ճշտութեանը :

Եւ բոյսը ամէն տեղ աղէկ բերք չբերեր. ամառուան վուշը՝ միայն պարարտ ու կակուղ հողերուն մէջ կը բուսնի: Ինչ մը պինդ, պարարտ ու խոնաւ հողերուն մէջ տնկուածները չոր տարիներուն քիչ մը աւելի աղէկ կը բերեն, և իրենց ցօղունը շատ կը մեծնայ, թէպէտ և թելերը հաստ կ'ըլլան. ընդհակառակն թէթեւ հողերուն մէջիները թէ որ քարնան անձրեւ չունենան ու միայն ջրուին, իրենց ցօղունը շատ պզտիկ կը մնայ, շատ անգամ ալ բանի չգար: Շատ հողերու մէջ ոչ միայն վուշին տեսակը կը փոխուի, հապա նաև 6 կամ 7 տարի պէտք է անցնի որ կարենաս նոյն արտին մէջ նորէն վուշ ցանել: Ինչ հակառակն ուրիշ հողերուն մէջ շատ տարի ետեւէ ետեւ կրնայ ցանուիլ առանց տեսակը գէշնալու:

Ձմեռուան վուշը ամառուանէն աւելի աղէկ հող կ'ուզէ. անանկ որ շատ անգամ երկրի մը մէջ ամառուանը աղէկ առաջ կուգայ նէ՝ ձմեռուանը բոլորովին կը փճանայ:

Ո՛րչին ոչ միայն կտաւ շինելու համար կը մշակուի, հապա նաև իրեն հունտէն եղ հանելու համար. ոմանք նաև կենդանեաց կերցընելու համար կը մշակեն:

Հողը պարարտութեան վրայ: Հողը այլ և այլ կերպով կը պատրաստեն՝ իրեն բնութեանը և անկէ առաջ տնկած բոյսին համեմատ: Գիտնորա տարի մը պարապ մնացած հողին վրայ կը ցանեն վուշը. թէ որ հողը կարծր է, նախ իրեք անգամ կը հերկեն, յետոյ կը տափանեն ու լողքարով կը շտկեն: Ոմանք ալ միայն աշնան մէջ մը հերկելէն ետքը՝ երկու իրեք անգամ ալ մանկեւով հողուն երեսը կը կակըղջընեն:

Հոլանտացիք իրենց երկրին պարարտ, պինդ ու խոնավ ըլլալուն համար, իրեք չորս անգամ կը հերկեն, և նոյն երկրին մէջ չորս տարին մէյմը կը ցանեն վուշը :

Վաղղիայի մէջ տեղ կայ որ արտին բերքը հնձելէն ետքը՝ օգոստոսի կամ սեպտեմբերի մէյմը երկիրը կը հերկեն, հոկտեմբերի մէջ ալ մէյմը կը հերկեն ու պարարտութիւն կը թաղեն մէջը . փետրուարի կամ մարտի աղէկ օրերն ալ երրորդ անգամ կը հերկեն . բայց աս վերջի անգամուն մէյմը արտին երկայնութեանը՝ մէյմըն ալ գէպ 'ի լայնութեանը հերկելու է, որ հողը աղէկ կակըղնայ :

Ուրիշ տեղուանք ձմեռուան վուշը առջի տարին ցորեն ցանուած արտին մէջ կը ցանեն . աս բանիս համար նախ խիտ խիտ կը հերկեն ու կը տափանեն, և հունտը ցանելէն քիչ մը առաջ բունծերը կը փշրեն : Իսկ ամառուան վուշը ցանելու համար նոյն կերպով կը պատրաստեն, միայն ոմանք մէկ անգամ ալ կը հերկեն ու կը տափանեն : Ենթադրապէս հունտը ցանելէն առաջ՝ մանկեռով գէշ խոտերը խլելն ալ շատ աղէկ է :

Տեղ ալ կայ որ եռամեան կարգը կը բռնեն . առջի տարին կը ցանեն կանեփ, երկրորդ տարին վուշ, երրորդ տարին ցորեն . ցորենը հնձելէն ետքը երկիրը կը պարարտացնեն . կանեփն ալ որ կը հնձեն՝ երկիրը գարնան կը քրքրեն ու վուշը կը ցանեն : Բայց որչափ ալ հողը կակուղ ըլլայ՝ աղէկն ան է որ հունտը ցանելէն առաջ թեթեւ մը հերկուի՝ թէ որ երկիրը շատ խոնավ է, ու փոսեր կորիւներ բացուի . և անոր հակառակ թէ որ չոր է՝ շիփ շիտակ մշակուի որ եկած ջուրը չվազէ չերթայ : Եսոնք գրինք՝ որ ամէն մարդ իր երկրին ո՛րը կը յարմարի նէ՝ ան կերպը բանեցնէ :

Երբոր հողի մը մէջ նոր տարտ (այսինքն կենդանեաց ոտքին տակէն հանած յարդախառն աղբը) խառնած ես, որչափ ալ հոգ ընես անիկայ հա-

ւասար տարածելու՝ անկարելի կ'ըլլայ . անոր համար պէտք է ասոնց մէջ վուշը ցանել, վասն զի մէկ տեղ մը տարտը առատ ըլլալով աւելի կ'աճի ու քովի եղածներուն մեծնալուն արգելք կ'ըլլայ : Ուստի պէտք է որ առջի տարին ցանելու բոյսիդ համար հողը հերկելու ատենդ խառնես պարարտութիւնը, որպէս զի տարի մը ետքը վուշին համար հերկելու ատեն ամէն կողմը տարածուի . և աւելի աղէկ է ձմեռուընէ առաջ տարածել՝ որպէս զի փտտի : Պինդ հողերուն համար ձիու աղբը աղէկ է, իսկ թեթեւ հողերուն համար եղանն ու կովունը :

Եւ մէն տեսակ աղբ կրնայ գործածուիլ վուշի համար, բայց ամենէն աղէկը փոշի դարձածն է . վասն զի ասիկայ աւելի հաւասար կրնայ տարածուիլ : Պինդ ու ցուրտ հողերուն մէջ կրնայ խառնուիլ նաեւ այրած ոսկորի մոխիրը :

Հանելու ծամանալը և հոսիւթեան ընդհանրութիւնը : Եւնան սկիզբները ցանուած ձմեռուան վուշը ցուրտէն չփասուիր : Եւ ամառուան վուշը կը ցանուի մարտի վերջէն ինչուան մայիսի 15^Ը (Վաղղիայի մէջ) . աւելի կանուխ ցանեսնէ՝ ձմեռուան վերջի ցրտէն կը վնասուի . իսկ թէ որ ուշ ցանես՝ անձրեւ չգալուն չծրլի : Բայց այնպէս ատեն տնկելու է որ առջի բերան բարեխառն օդ ունենայ . վասն զի թէ որ նոր ծիլը ճռգած մնայ, ետեւէն աղէկ օդեր ալ ունենայ նէ՝ շատ չմեծնար, և ծաղիկ տալուն պէս կը դադրի մեծնալէն . ուստի առջի բերան շատ կարօտ է անձրեւի :

Պէտք է նայիլ որ տնկուած հունտը ըլլայ խոշոր, ծանր ու ողորկ . թէ որ հունտերը աղէկ հասած չեն՝ աս իրեք յատկութիւնները չունենալէն զատ՝ կարծր ալ չեն ըլլար, ու գոյներնին մոլթ կանաչ կ'ըլլայ : Տեկար ցողունին հունտը և շուտ մը չորցած հունտն ալ սովորականէն մանր կ'ըլլայ . հունտը որչափ նոր ու

Թարմըլայ՝ այնչափ աղէկ է : Ընկ հունտ առնելու համար պէտք է ընտրել աղէկ երկիր մը, ու լաւ հերկելու պարարտացրնելու և հոգալու է : հունտը ցանելու ատենդ ալ պիտի նայիս որ շատ խիտ չըլլայ : ասով բոյսերը շատ ուժով կ'ըլլան : Պէտք է նաև Թողուլ որ հունտերը իրենց ցողունին վրայ չորնան : ասանկով աղէկ հունտ կ'ունենաս , ինչպէս որ շատ տեղ կ'ընեն :

Հանելու իւրաք : Սուշը սովորաբար սփռելով կը ցանեն , ու ետքը տափանով կը ծածկեն . բայց աս կերպը շատ աղէկ չէ : Սմանք փոխանակ ձմեռուան հունտը տափանով ծածկելու մեծ փոցիս՝ կը գործածեն . և հունտը առատ կը ցանեն , որպէս զի վտիտ մնացածներուն ու Թռչնոց կերածին տեղը բռնէ . իսկ ամառուանը կարգ կարգ ահօսներուն մէջ կը ցանեն . միայն նայելու է որ ահօսներուն խորութիւնը հաւասար ըլլայ : Եւ կերպին օգուտը ան է որ քիչ հունտ կ'երթայ . և խիտ ցանուած չըլլալով՝ ուժով կը բուսնի ու աղէկ կը մեծնայ : հունտը տափանելէն ետքը Թեթև լողքարով մըն ալ վրայէն անցնիլը շատ աղէկ է : Սմանք անապատներուն մէջ տեղուանքը առուոյտ ու կենդանեաց ուտելու խօտեր կը ցանեն . աս բանս վուշը ցանելէն ու Թ օր ետքը ընելու է , մանաւանդ խոնաւ տարիները . վասն զի առուոյտը մէկէն կը ծլի ու վուշին կը փնասէ :

Հանելէն ետքը հարկաւոր եղածին չափ շատ անգամ պէտք է քաղհան ընել , այսինքն գէշ խոտերը խլել : հունտը ցանելէն ետքը արտին մէջ մորենիի ճիւղեր դնելու է , որպէս զի նոր ծլածները հովէն պաշտպանուին : Կարնան չորութիւններն ու ճճիները շատ փնաս կուտան վուշին . կարկուտին մեծ փնասն ալ աս է որ ցողունները կոտորտելով՝ Թեթերը կը կտրուին , ու շատ անգամ բանի չեն գար :

1 Թարմ :

Կաղելու իւրաք : Երբոր հունտը կ'ուզես առնել , պէտք է Թողուս որ ցողունին վրայ աղէկ մը հասուննայ . Թէպէտ ասով Թեթերը շատ կը հաստնան ու գործուելու չեն գար : հասունցածին նշանն աս է որ ցողունը ոսկեգոյն դեղին կ'ըլլայ , ու հունտերը կը սենան : Սուշը սովորաբար ձեռքով կը խլեն ու դիզած կը Թողուն քանի մը օր որ չորնայ . յետոյ վրայէ վրայ կը դիզեն անանկ որ արմատն ու հունտին կողմը դուրս մնայ : Ետքը երկրԹէ ահալ ունեցող սանտրով մը հունտերը կճեպներուն մէջէն կը Թափեն . աս ընելու համար արցակ մը վուշը արմատին կողմէն կը բռնեն ու հունտին ծայրը սանտրին ահալներուն մէջ խոթելով կը քաշեն , որով բոլոր հունտերը կը Թափին , և ետքը կը ծեծեն :

ԱՌՈՒԵՍ

Սոս Գոհար շինել :

ՍՈՐԻՇ անգամ խոտացեր էինք արհեստով գոհարներ շինելուն կերպը ցուցնելու՝ . ահա խօսքերնիս կը կատարենք : Սուտ գոհար շինելու գըլխաւոր նիւթերը ասոնք են . գայլախազ¹ , սպիտակադեղ² , փոթաս , քիչ մը բորակ , քանի մը ցորենաչափ ալ ճերմակ արսենիք³ . բայց աս վերջինը կրնայ երբեմն զանց առնուիլ : Եսոնց տեղը շատ անգամ կը գործածուին աւելեւան բիւրեղը⁴ , և Թափանցիկ քուարցոտ գայլախազը . միայն Թէ նայելու է որ աս ետքիններուն մէջ ամենեւին երկաթի մասունք չգտնուի . անոր համար նախ աս նիւթերը կրակով կարմրցնելու , ետքը մէկէն պաղ ջրի մէջ ձգելով կոտորտելու է , ու աղէկ մը լոսելով փոշի դարձնելու է :

1 Տես Ա հատոր , երես 40 :

2 Գլ . Silice.

3 Գլ . Oxide de plomb. Խո . Biacca.

4 Գլ . Arsenic blanc.

5 Գլ . Cristal de roche. ՏՃ . Գոյա գիւտար :